

źródła monastyczne

4

źródła monastyczne

4

Redaktor serii: Ks. Marek Starowieyski

starożytność

4

ADOFTEGMATY

OJCÓW

PUSTYNI

tom 1

GERONTIKON

KSIĘGA STARCÓW

Wydanie trzecie

Przekład:

s. Małgorzata Borkowska OSB

Wstęp:

Elżbieta Makowiecka

Ewa Wipszycka

ks. Marek Starowieyski

Opracowanie:

ks. Marek Starowieyski

TYNIEC

WYDAWNICTWO BENEDYKTYNÓW

KRAKÓW 2007

Projekt okładki i stron tytułowych: Andrzej Cieplucha

Imprimi potest: Opactwo Benedyktynów
L.dz. 115/2004, Tyniec, dnia 19.10.2004 r.
† Marek W. Szeliga OSB, opat tyniecki

Wydanie trzecie

ISBN 978-83-7354-196-2 broszura
ISSN 1230-6711

© Copyright by TYNIEC Wydawnictwo Benedyktynów
ul. Benedyktyńska 37
30-398 Kraków
tel.: +48 (12) 267-53-92
tel./fax: +48 (12) 267-53-91
e-mail: zamowienia@tyniec.com..pl
www.tyniec..com.pl

SPIS TREŚCI

SKRÓTY	7
PRZEDMOWA	11
WSTĘP	15
EGIPT – OJCZYŻNA MNICHÓW (<i>E. Wipszycka</i>)	15
1. Warunki geograficzne	16
2. Egipt i Kościół egipski w IV wieku	20
3. Formy ruchu monastycznego III–IV wieku	26
4. Środowiska, z których wywodzili się asceci	37
5. Miejsce ascetów w Kościele późnego antyku	43
6. Kultura Ojców Pustyni	45
7. Asceci a kontrowersje doktrynalne	49
8. Wartość apoftegmatów jako źródła dla badań nad dziejami ascetyzmu	53
9. Praca w życiu ascetów	56
10. Ataki barbarzyńców na skupiska ascetów	58
11. Co dalej z ruchem monastycznym w Egipcie?	60
CELE – WYNIKI BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH (<i>E. Makowiecka</i>)	63
Bibliografia	91
Spis ilustracji	92
APOFTEGMATY OJCÓW PUSTYNI ZAGADNIENIA LITERACKIE (<i>ks. M. Starowieyski</i>)	93
1. Literatura monastyczna	93
2. Pojęcie apoftegmatu w literaturze niechrześcijańskiej	99
3. Geneza apoftegmatów Ojców Pustyni	101
4. Język apoftegmatów	110
5. Zbiory apoftegmatów	112
6. Oryginalność apoftegmatów	118
<i>a. Apoftegmaty a literatura klasyczna</i>	118
<i>b. Apoftegmaty a Pismo Święte</i>	119

<i>c. Wpływ ówczesnych dyskusji teologicznych na treść apoftegmatów</i>	120
<i>d. Oryginalność apoftegmatów jako gatunku literackiego</i>	121

GERONTIKON (Księga Starców)

Prolog do księgi o ascezie Świętych Ojców.....	125
Alfa (Α)	127
Beta (Β)	186
Gamma (Γ)	195
Delta (Δ).....	204
Epsilon (Ε).....	211
Zeta (Ζ).....	227
Eta (Η).....	232
Theta (Θ).....	239
Iota (Ι).....	256
Kappa (Κ)	297
Lambda (Λ)	309
My (Μ)	314
Ny (Ν).....	357
Ksi (Ξ)	365
Omikron (Ο)	367
Pi (Π).....	371
Ro (Ρ).....	435
Sigma (Σ)	440
Tau (Τ).....	476
Ypsilon (Υ)	479
Phi (Φ).....	481
Chi (Χ)	485
Psi (Ψ).....	486
Omega (Ω)	487

INDEKSY

Indeks do wstępu	491
Indeks odesłań i aluzji biblijnych.....	497
Indeks rzeczowy	504
Indeks nazw i imion.....	523
Tabela synchroniczna	537

SKRÓTY

- ABol *Analecta Bollandiana*, Bruxelles 1882–.
- BHG *Bibliotheca hagiographica Graeca*, 1–3, Bruxelles 1957, 1969, 1984.
- BHL *Bibliotheca hagiographica Latina antiquae et mediae aetatis*, 1–3, Bruxelles 1898–1901, 1911, 1986.
- BHO *Bibliotheca Hagiographica Orientalis*, Bruxelles 1910.
- BIFAO *Bulletin de l'Institut Français d'Archéologie Orientale*, Cairo 1901–.
- BS *Bibliotheca Sanctorum*, Roma 1962–.
- CistS *Cistercian studies*, Berryville 1961–.
- CCist *Collectanea Cisterciensia*, Scourmont, 1965–.
- CoptE *Coptic Encyclopaedia*, ed. AZIZ S. ATIYA, New York 1991.
- CSCO *Corpus scriptorum Christianorum orientalium*, Paris 1903–.
- CuadMonast. *Cuadernos Monásticos*, Victoria (Buenos Aires), 1966–.
- DGHE *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, red. A. BAUDRILLARD i inni, Paris 1912–.
- DIP *Dizionario di Istituti di Perfezione*, Roma 1974–.
- DSAM *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique*, red. M. VILLER i inni, Paris 1937–.
- DThC *Dictionnaire de Théologie Catholique*, Paris 1930–1972.
- ECR *Eastern Church Review*, Oxford, 1966–.
- FIFAO *Fouilles de l'Institut Français d'Archéologie Orientale*, Cairo 1921–.
- GUY *Les apophtegmes des Pères, collection systematique*, 1, éd. J.C. GUY, SCh 387, 1993.

HE	<i>Historia Ecclesiastica.</i>
HL	PALLADIUSZ, <i>Opowiadania dla Lausosa (Historia Lausiaca).</i>
HM	<i>Historia Monachorum in Aegypto.</i>
HTR	<i>The Harvard Theological Review</i> , Cambridge 1908–.
Ir	<i>Irénikon</i> , Chevetogne 1926–.
JAC	<i>Jahrbuch für Antike und Christentum</i> , Münster 1958–.
JEH	<i>The Journal of Ecclesiastical History</i> , London 1950–.
MIFAO	<i>Mémoires publiés par les Membres de l'Institut Français d'Archéologie Orientale au Caire</i> , Cairo 1902–.
MSAC	<i>Mission Suisse d'Archéologie Copte de l'Université de Genève.</i>
Muséon	<i>Le Muséon. Revue d'études orientales</i> , Louvain 1882–.
OCP	<i>Orientalia Christiana Periodica</i> , Roma 1935–.
O'Leary	<i>De Lacy O'Leary, The Saints of Egypt in the Coptic Calendar</i> , London 1937 (Amsterdam 1974).
PG	J.P. MIGNÉ (wyd.), <i>Patrologiae cursus completus. Series Graeca</i> , Paris 1857–1866.
PL	J.P. MIGNÉ (wyd.), <i>Patrologiae cursus completus. Series Latina</i> , Paris, 1844–1855.
PO	<i>Patrologia Orientalis</i> , Paris 1907–.
POK	<i>Pisma Ojców Kościoła</i> , Poznań 1923–.
PSP	<i>Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy</i> , Warszawa 1969–.
RAC	<i>Reallexicon für Antike und Christentum</i> , Stuttgart 1950–.
RAM	<i>Revue d'ascétique et de mystique</i> , Toulouse 1920–1971.
RBen	<i>Revue Bénédictine</i> , Maredsous 1884–.
REArm	<i>Revue des études arméniennes</i> , Paris 1920–33, 1964–.

- Regnault *Les Pères du désert à travers leurs apophtegmes*, Solesmes 1987.
- RHE *Revue d'histoire ecclésiastique*, Louvain 1900–.
- ROC *Revue de l'Orient Chrétien*, Paris 1896–1939.
- RSAC *Recherches Suisse d'Archeologie Copte*.
- RSR *Recherches de science religieuse*, Paris 1910–.
- RTP *Revue de théologie et de philosophie*, Lausanne 1868–.
- SCh *Sources Chrétiennes*, Paris 1941–.
- SMon *Studia Monastica*, Montserrat 1959–.
- SteT *Studi e Testi*, Città del Vaticano 1900–.
- STAROWIEYSKI M. STAROWIEYSKI, *Remarques sur les sources de quelques apophtegmes des Pères du Désert*, StPatr 18,2, 1989, 293–298.
- StPatr *Studia Patristica. Papers Presented to the International Conference on Patristic Studies*, Berlin 1957–.
- SWP *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, red. J. SZYMUSIAK, M. STAROWIEYSKI, Poznań 1971.
- ThLZ *Theologische Literaturzeitung*, Leipzig 1876–.
- VigChr *Vigiliae Christianae. Review of early Christian life and language*, Amsterdam 1947–.
- VS *La Vie spirituelle, ascétique et mystique*, Paris 1919–.
- WST *Warszawskie studia teologiczne*, Warszawa 1930–.
- ZKG *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, Stuttgart 1877–.
- ZNW *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche*, Berlin 1900–.
- ŹrMon *Źródła monastyczne*, Kraków 1993–.
- ŹrMon 5 ŚW. BAZYLI WIELKI, *Pisma ascetyczne, T. 1, Wstęp do zarysu ascezy, O sądzie Bożym, O wierze, Reguły moralne*, tł. J. NAUMOWICZ, Kraków 1994.
- ŹrMon 6 ŚW. BAZYLI WIELKI, *Pisma ascetyczne, T. 2, Reguły dłuższe, Reguły krótsze*, tł. J. NAUMOWICZ, Kraków 1995.

- ŹrMon 7 TEODORET BISKUP CYRU, *Dzieje miłości Bożej. Historia mnichów syryjskich*, tł. K. AUGUSTYNIAK, Kraków 1994.
- ŹrMon 10 ŚW. HIERONIM, *Żywoty mnichów Pawła, Malchusa i Hilariona*, tł. B. DEGÓRSKI, Kraków 1995.
- ŹrMon 11 *Pachomiana Latina*, tł. A. BOBER, W. MILISZKIEWICZ, M. STAROWIEYSKI, Kraków 1996.
- ŹrMon 12 PALLADIUSZ, *Opowiadania dla Lausosa (Historia Lausiaca)*, tł. S. KALINKOWSKI, Kraków 1996.
- ŹrMon 18 EWAGRIUSZ Z PONTU, *Pisma ascetyczne. T. 1*, tł. K. BIELAWSKI, M. GRZELAK, E. KĘDZIOREK, L. NIEŚCIOR, A. ZIERNICKI, KRAKÓW 1998.
- ŹrMon 28 JAN KASJAN, *Rozmowy z Ojcami. T. 1, Rozmowy I–X*, tł. A. NOCOŃ, Kraków 2002.
- ŹrMon 34 COLUMBA STEWARD, *Kasjan Mnich*, tł. T. LUBOWIECKA, Kraków 2004.
- ŹrMon 35 *Święty Antoni, Żywot, Pisma ascetyczne*, tł. E. DĄBROWSKA, A. ZIÓŁKOWSKI, M. BORKOWSKA OSB, S. KAZIKOWSKI, ST. KALINKOWSKI, Z. BRZOSTOWSKA, Dodatek, tł. J. DEMBSKA, Kraków 2005.
- ŹrMon 36 EWAGRIUSZ Z PONTU, *Pisma ascetyczne. T. 2*, tł. M. GRZELAK, L. NIEŚCIOR OMI, A. ZIERNICKI, Kraków 2005.

PRZEDMOWA

Pierwszy polski przekład apoftegmatów w tłumaczeniu ks. Sebastiana Piskorskiego ukazał się w 1688. Dopiero po prawie trzystu latach ukazał się nowy przekład *Gerontikonu* dokonany przez s. Małgorzatę Borkowską OSB i wydany przez Wydawnictwo Znak w serii *Ojcowie żywi* (tom 5) w 1983 roku. W 1986 roku apoftegmata ukazały się w zasłużonej dla polskiej patrologii serii *Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy* (tom 33 w dwóch zeszytach). Było to poszerzone wydanie zawierające nie tylko *Gerontikon*, ale i inne, mniejsze zbiory apoftegmatów. Tłumaczenia zostały opatrzone wstępami, obszernym komentarzem i tablicami porównawczymi wykonanymi przez o. Luciena Regnault OSB, zamieszczonymi w jego francuskim przekładzie.

Publikacje te miały zapoczątkować wydanie całości apoftegmatów w języku polskim, w czterech tomach. Niestety przez dziesięć lat nie ukazał się żaden inny zbiór apoftegmatów. W roku 1993 Wydawnictwo „M” w popularnej w serii *Biblioteka Ojców Kościoła* wydało poprawiony przekład *Gerontikonu* pod tytułem *Pierwsza Księga Starców* (BOK 2). W 1994 roku Wydawnictwo Benedyktynów TYNIEC wydało tę samą księgę w serii *Źródła monastyczne: Apoftegmata Ojców Kościoła. Tom 1 Gerontikon. Księga Starców* (ŹrMon 4). W roku następnym nasze wydawnictwo opublikowało kolejny tom: *Apoftegmata Ojców Pustyni. Tom 2 Kolekcja Systematyczna*, zawierający tłumaczenie łacińskie Pelagiusza i Jana, w przekładzie ks. Marka Kozery (ŹrMon 9). Zawierał on obszerną bibliografię zebraną

przez ks. Marka Starowieyskiego i Jana Polloka. Ten sam tom ukazał się następnie w Wydawnictwie „M” w 1996 roku jako *Druga Księga Starców. Verba seniorum*. Ponadto w roku 1997 w naszym wydawnictwie ukazał się wybór apoftegmatów z rozmaitych serii pt.: *Abba, powiedz mi słowo...*, dokonany przez o. Luciena Regnault OSB i przetłumaczony przez s. Małgorzatę Borkowską OSB. Całość poprzedzona została obszernym wstępem tłumaczki.

Pierwszy tom apoftegmatów opublikowany w serii „Źródła monastyczne” obejmuje *Gerontikon* czyli *Kolekcję Alfabetyczną* wraz z gruntownie przepracowanym komentarzem i wstępami z wydania w PSP. Z przyczyn technicznych pominięto bibliografię, którą zamieszczono w drugim tomie apoftegmatów, czyli w przekładzie *Kolekcji Systematycznej*. W drugim wydaniu pierwszego tomu ograniczyliśmy się jedynie do nielicznych korekt samego przekładu oraz poprawienia indeksów. W przygotowaniu mamy kolejne tomy, które będą zawierały kolekcję anonimową, kolekcje mniejsze, przekłady orientalne, a także poszczególne apoftegmaty poza kolekcjami.

Od czasu pierwszego wydania *Kolekcji Alfabetycznej*, ukazały się drukiem inne, ważne dla historii monastycyzmu starożytnego dzieła: *Pisma ascetyczne św. Bazylego*, *Dzieje miłości Bożej. Historia mnichów syryjskich* Teodoreta z Cyru, *Opowiadania dla Lausosa* Palladiusza z Helenopolis, *Żywoty mnichów Pawła, Malchusa i Hilariona* św. Hieronima, *Pachomiana latina*, dwa tomy *Pism ascetycznych* Ewagriusza z Pontu oraz pierwszy tom *Rozmów z Ojcami* Jana Kasjana. Wydaje się więc, że dzieło podjęte przez ks. Sebastiana Piskorskiego ponad trzysta lat temu jest kontynuowane. Choć ciągle jeszcze nie możemy się pochwalić, że prze-

łożyliśmy wszystkie utwory, które ów wielki krakowski tłumacz przetłumaczył samodzielnie. Usilnie pracujemy nad tym, by jak najszybciej mu dorównać.

Wydawnictwo